Časopis pro pěstování mathematiky a fysiky

František Machovec

O jistém druhu křivek

Časopis pro pěstování mathematiky a fysiky, Vol. 14 (1885), No. 1, 15--20

Persistent URL: http://dml.cz/dmlcz/122098

jenžto za příčinou $O_1A_1 \parallel O_0A$ roven je střídavému úhlu

$$O_0AM \equiv \sphericalangle O_0AO_1 \equiv \sphericalangle O_0AM_1 .$$

Avšak úhel O_0AO_1 je středový úhel kruhového výkrojku $O_0AO_1 = \frac{O_0AO_n}{n}$ rovnajícího se rozvinutému kuželovému plášťku $M_0AM_1 = \frac{M_0AM_n}{n}$.

Označíme-li tedy literou U středový úhel rozvinutého pláště $M_0AM_n \equiv M_0AM_0$ přímého kužele $AM_0M_1M_2 \ldots M_{n-1}M_0$, tož bude na místě $M \equiv O_1 \equiv M_1$ *Foucaultova odchylka*

$$A_1MA = \frac{U}{n}.$$

O jistém druhu křivek.

Napsal

F. Machovec, professor v Karlíně.

a) „Buďtež dány v rovině dvě křivky A a B a bod o. V každém bodě b křivky B sestrojena jest přímka svírající s paprskem ob úhel stálé velikosti i směru α a na ní nanesena jest od bodu b délka $bc = oa$, při čemž značí a jeden z průsečníků přímky ob s křivkou A. Krajní body c délek bc jsou na jisté křivce C, o jejíž normálu v libovolném její bodě nám jde.“ (Obr. 12.)

Jmenujeme-li φ úhel polárný příslušný ku paprsku ob a myslíme-li si, že se zvětší o $\Delta\varphi$, tu přejde bod a v a', b v b' a c v c', při čemž platí equipollence

$$oc \triangleq ob + bc$$

$$oc' \triangleq ob' + b'c'$$

tedy i $$oc' - oc \triangleq ob' - ob + b'c' - bc; \qquad (1)$$

avšak $$oc' - oc \triangleq cc'$$

$$ob' - ob \triangleq bb'$$

a $$b'c' \triangleq e^{i\alpha}\, oa'$$

$$bc \triangleq e^{i\alpha}\, oa,$$

t. j. $$b'c' - bc \triangleq e^{i\alpha}\,(oa' - oa) \triangleq e^{i\alpha} aa',$$

což vloženo do (1) poskytne

$$cc' \simeq bb' + e^{i\alpha} aa',$$

z níž jde dělením $\varDelta\varphi$

$$\frac{cc'}{\varDelta\varphi} \simeq \frac{bb'}{\varDelta\varphi} + e^{i\alpha}\frac{aa'}{\varDelta\varphi}. \qquad (2)$$

Jest patrno, že přímky bc a $b'c'$, odchylujíce se každá o úhel α od přímek ob a ob', svírají jako tyto úhel $\varDelta\varphi$ a protínají se tudíž v bodě o', který jest na kružnici procházející body b, b' a o. Pro $\lim \varDelta\varphi = 0$ přejde tato kružnice v kružnici procházející bodem o a dotýkající se křivky B v bodě b. Následkem toho prochází tato kružnice i bodem d, který jest společný normále křivky B v bodě b a kolmici v pole o na průvodič ob vztyčené. Bod o' jest průsečníkem přímky bc s onou kružnicí.

Dále jest patrno, že

$$\lim \frac{bb'}{\varDelta\varphi} \simeq i\,.\,\overline{bd}, \qquad \lim \frac{aa'}{\varDelta\varphi} \simeq i\,.\,\overline{ar},$$

kdež význam délek $\overline{bd}$ a $\overline{ar}$ jest zřejmý z obrazce, a konečně

$$\lim \frac{cc'}{\varDelta\varphi} \simeq i\,.\,\overline{cp},$$

při čemž $\overline{cp}$ značí úsek normály křivky C obsažený mezi bodem c a průsečníkem této normály s kolmicí v o' na $o'c$ vztyčenou, čili s přímkou $o'd$.

Vložíce tyto hodnoty do (2), obdržíme

$$\overline{cp} \simeq \overline{bd} + e^{i\alpha}\,\overline{ar}.$$

Učiníme-li $\quad \overline{dt} \simeq e^{i\alpha}\,\overline{ar},$

jest $\quad \overline{bt} \simeq \overline{bd} + e^{i\alpha}\,\overline{ar},$

tudíž $\quad \overline{cp} \simeq \overline{bt}. \qquad (3)$

Již na základě této equipollence lze snadno zobraziti normálu křivky C v libovolném jejím bodě c, ale ještě snadněji lze dospěti k cíli takto: Z equipollence (3) vyplývá

$$\overline{tp} \simeq \overline{bc},$$

tedy i $\quad \overline{tp} \simeq e^{i\alpha}\,\overline{oa},$

a poněvadž dále $\quad \overline{dt} \simeq e^{i\alpha}\,\overline{ar},$

jest i $\quad \overline{dp} \simeq e^{i\alpha}\,\overline{or},$

ze kteréž equipollence plyne tato konstrukce normály v libovolném bodě c křivky C:

Zobrazí se normály křivek A a B v bodech a *a* b; *učiní se* $od \perp ob$, $\sphericalangle xdp = \alpha$ *a* $dp = or$, *načež bodem p prochází normála křivky C v bodě c.*

Jak patrno, jsou od a or polární subnormály křivek A a B pro body a a b.

b) Pro $\alpha = \begin{Bmatrix} 0 \\ 180^0 \end{Bmatrix}$ obdržíme křivky C tohoto zákona výtvarného:

„Každý průvodič ϱ_c křivky C roven jest $\begin{Bmatrix} \text{součtu} \\ \text{rozdílu} \end{Bmatrix}$ průvodičů ϱ_a a ϱ_b daných křivek A a B, kteréž průvodiče jsou na témž paprsku jako ϱ_c a náležejí k témuž polu o."

Z konstrukce normály v *a)* odvozené, vychází na jevo:

Polární subnormála křivky C pro bod c rovna jest $\begin{Bmatrix} \textit{součtu} \\ \textit{rozdílu} \end{Bmatrix}$ *polárních subnormál křivek A a B v bodech a* a *b.* *)

Budiž k odstavci *a*) a *b*) podotčeno, že k výsledkům v nich odvozeným lze dospěti v deskriptivní geometrii, přiložíme-li konstruktivným čarám, při zobrazování křivek C se vyskytujícím, určitý význam.

c) Je-li křivka A kružnice, jejíž střed jest v bodě o, jest křivka C odstavce *a) konchoidou de la Hirovou* a křivka C odst. *b) konchoidou obecnou.* Sestrojení normál křivek těchto vyplývá ihned z výsledků v odst. *a*) a *b*) nabytých, uvážíme-li, že v tomto případě polární subnormála kružnice A pro každý její bod $= 0$.

d) Na základě výsledků v *a*) a *b)* odvozených lze sestrojovati normály křivek C, jichž průvodiče ϱ_c určeny jsou equipollencí

$$\varrho_c \doteq \lambda\varrho_a + \mu e^{i\alpha}\varrho_b,$$

při čemž ϱ_a a ϱ_b mají význam prvé vytčený a λ a μ jsou stálá čísla.

---

*) Vlastnosť tato vyplývá snadno z polárních rovnic A a B.

Je-li rovnice křivky	A . . .	$\varrho_a = f(\varphi)$
rovnice křivky	B . . .	$\varrho_b = F(\varphi)$,
jest rovnice křivky C		$\varrho_c = f(\varphi) \pm F(\varphi)$,

z níž jde differencováním podle φ

$$\frac{d\varrho_c}{d\varphi} = \frac{df(\varphi)}{d\varphi} \pm \frac{dF(\varphi)}{d\varphi}$$

t. j. $s_c = s_a \pm s_b$, značí-li s_a, s_b a s_c polární subnormály křivek A, B a C.

Lze totiž $\lambda\varrho_a = \varrho'_a$ a $\mu\varrho_b = \varrho'_b$ pokládati za průvodiče křivek A′ a B′ podobných a podobně položených s křivkami A a B, při čemž o jest středem podobnosti a λ a μ jsou poměry podobnosti, načež jest

$$\varrho_c \triangleq \varrho'_a + e^{i\alpha}\varrho'_b,$$

t. j. vytvoření křivky C z křivek A′ a B′ jest totožné s vytvořením křivky C odstavec *a)* z křivek A a B. Uvážíme-li, že jsou-li s_a a s_b polární subnormály křivek A a B pro body a a b, že polární subnormály křivek A′ a B′ v bodech a' a b' jsou $\lambda . s_a$ a $\mu . s_b$, obdržíme druhý určovací bod normály křivky C v bodě c, naneseme-li na kolmici vztyčenou v pole o na průvodič bodu a od bodu o délku λs_a a připojíme-li k ní v příslušném směru pod úhlem α délku $\mu . s_b$. Koncem této délky prochází žádaná normála.

Pro $\alpha = \begin{Bmatrix} 0 \\ 180^0 \end{Bmatrix}$ jest $\varrho_c \triangleq \lambda\varrho_a \pm \mu\varrho_b$ a $s_c = \lambda s_a \pm \mu s_b$.

e) „Buďtež dány opět dvě křivky A a B a bod o. Úsečka ab každého paprsku svazku o, obsažená mezi body a a b křivek A a B budiž rozdělena bodem c dle určitého poměru. Geometrickým místem bodů c jest *křivka diametrálná* C.“

Zobrazení normál křivky této vyplývá z odstavce *d)* těmito úvahami:

Body c vyhovují podmínce,

$$\frac{ac}{bc} = \nu,$$

čili

$$\frac{\varrho_c - \varrho_a}{\varrho_c - \varrho_b} = \nu,$$

ze kteréž rovnice vyplývá

$$\varrho_c = \frac{1}{1-\nu}\varrho_a + \frac{\nu}{\nu - 1}\varrho_b.$$

Podle věty poslední v odstavci *d)* jest tudíž

$$s_c = \frac{1}{1-\nu}s_a + \frac{\nu}{\nu-1}s_b,$$

čili

$$\frac{s_c - s_a}{s_c - s_b} = \nu,$$

t. j. „*Normála křivky diametrálné C v bodě* c *dělí úsečku kolmice vztyčené v bodě* o *na* oa, *kteráž úsečka jest obsažena mezi nor-*

málami křivek A a B v bodech a *a* b, *dle téhož poměru, dle něhož dělí bod* c *úsečku* ab.“

V Bourgetově „Journal de mathématiques spéciales“ r. 1882 sv. 6. odvozuje Longchamps na str. 25—28. konstrukci tečen křivek diametrálných pro ten případ, že $\frac{ab}{ac} = -1$. Užívá k tomu vlastností tak zvaných recipročních transversál. *)

Na základě konstrustivných čar užitých při zobrazování křivek diametrálných, odvodil jsem zobrazení jich normál na jiném místě.

Jak se konstrukce normál promění v tom případě, že bod o jest v nekonečné vzdálenosti, snadno lze odvoditi.

Jestliže místo bodu o, jímž paprsek oa v pozorovaném případě stále procházel, nastoupí křivka O, na jichž tečnách jsou body a a b křivek A a B, změní se konstrukce normály křivky C jen potud, že místo kolmice vztyčené v o na oa vzíti jest normálu křivky O v bodě, v němž se jí ab dotýká.

f) „Buďtež dány tři křivky A′, A a B a bod o. Libovolný paprsek svazku o nechť protíná křivky ty v bodech a', a a b. Naneseme-li od každého bodu b pod stálým úhlem α k paprsku ob délku $bc = a'a$, jsou body c na jisté křivce C.“

Můžeme si mysliti, že křivka C povstala také takto:

Učiníme při každém paprsku $ad = a'o$ a $bc = od$.

Body d jsou na jisté křivce D, jejíž polární subnormála s_d dle odstavce *b)* rovna jest $s_a - s'_a$. Z křivky D a z křivky B odvozena jest křivka C tak jako v *b)* křivka C z A a B, z čehož jde, že *připojíme-li k polární subnormále křivky B pod úhlem* α *délku* $s_a - s'_a$, *obdržíme bod, jímž normála křivky C v bodě* c *prochází.*

g) Z odstavce *f)* vyplývá zobrazování normál křivek, které jsou takto vytvořeny:

„Jsou dány čtyři křivky O, A′, A a B. Libovolná tečna křivky O, která se jí dotýká ku př. v bodě o, protíná ostatní tři křivky v bodech a', a a b. Od každého bodu b nanesena jest pod stálým úhlem α ku oné tečně délka $bc = a'a$.“

Jest patrno, že normály křivky C, na níž jsou body c, zobrazují se tak jako v *f)*, jen že bod o mění své místo na křivce O.

*) Viz také ve příčině těchto křivek Vaněčkův spis „Pošinování geom. útvarův.“

Sjednotí-li se konečně křivka A′ s křivkou O, nastoupí na místo úseku tvořeného normálou křivky A′ v bodě a' na normále křivky O v bodě o, poloměr křivosti křivky O v bodě o. V odst. *f)* a *g)* jsou obsaženy také případy $\alpha = 0$ a $\alpha = 180^\circ$.

O Lehmusově větě.

Napsal

Ant. Jeřábek, professor v Klatovech.

V trojúhelníku ABC, *jehož úhly* A *a* B *rozpolují se příčkami* (AD = BE) *rovnými, jsou protější těmto úhlům strany* AC *a* BC *sobě rovny.*

Předpokládajíce vztahy dokázané v XIII. ročníku časopisu math. str. 133:

$$\text{(I)} \qquad CE : CD = OA : OB,$$

kdež O značí průsek obou příček,

$$\text{(II)} \qquad CE\,(BC + AB) = CD\,(AC + AB),$$

$$\text{(III)} \qquad \overline{AD}^2 = AC \,.\, AB - CD \,.\, CB,$$

hodláme doplniti řadu důkazů již uveřejněných.

Vyloučeny-li vzorce trigonometrické, v nichž skryto celé množství obratů algebraických, vyžaduje poučka tato důkazu dosti složitého, což tím se vysvětluje, že články řetězu rozborného, kterým důkaz se hledá, bez přibraných odjinud vět v postup obrácený vpraviti nelze. Aby totiž řetěz úsudků obrácen býti mohl, třeba jest návěstí takových, které se mohou obrátiti prostě; aby pak správnosť obratu jejich zřejma byla, jest ji zvláštním důkazem odůvodniti a tím hlavně látka důkazu se rozhojňuje. Protože pak pomůcky algebraické nejspíše se hodí k obracování návěstí a nejpohodlněji vedou k cíli, tož patrno, proč vzorce trigonometrické zde úlohu valně usnadňují; spolu zřejmo, že důkazu vyhledati tím snáze, čím větší algebře do něho dovoluje se přístup. — Vhodným dokladem toho, co pověděno, jest stať důkazu 4. (roč. XIII.).

Rozborný úsudek, jímž důkaz ten byl nalezen, skládá se vlastně z návěstí: